

326. Härads kyrka, Åkers hd.

Pl. 164.

Äldre avbildning: Brate 1901 (ATA).

Stenen, som endast är ett fragment, sitter inmurad i koret på norra väggen, 57 cm. från golvet. Den upptäcktes omkring 1900 vid borttagandet av en fast väggbänk.

Gråsten. Längd 0,92 m., bredd 0,40—0,19 cm.

Inskrift:

... **tu : stain : pinsa** ...

... [*ræis*] *tu stæin þensa* ...

»... reste denna sten ...»

327. Göksten (Näsbyholm), Härads sn, Åkers hd.

Pl. 165, 166.

Litteratur: L 966. J. Peringskiöld, Fl 5: 2; O. Rudbeck, *Atlantica* 3 (1698), s. 21, jfr s. 48, 70; O. Hermelin, Åkers härad, s. 139, 145, 199, 205; C. Säve, Sigurdsristningarna å Ramsundsberget och Gökstenen (1869); J. J. A. Worsaae i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed*, 1870, s. 397; R. Dybeck, *Runa* (fol.) 2 (1874), s. 19 f., 28 f.; E. Brate och S. Bugge, *Runverser* (ATS 10: 1), s. 213 f.; H. Schüek, *Studier i nordisk litteratur och religionshistoria* 1 (1904), s. 187; E. Brate i *Nordisk familjebok*, 2 uppl., bd 10 (1909), art. Gökstenen; E. Ekhoft, *Svenska stavkyrkor* (1914—16), s. 134 f.

Äldre avbildningar: Peringskiöld 1684 a. a. (och träsnittet i Rudbecks *Atlantica*); Hermelin a. a.; P. A. Säve och Carl Säve (VHA Akad:s Handlingar 26, 1869, pl. 2); Dybeck a. a.; Brate (ATA).

Från landsvägen Strängnäs—Eskilstuna går en mindre väg förbi Näsbyholm och vidare norrut till Vansö. På östra sidan om denna väg, mittemot Näsbyholm, utbreder sig en av klippblock och stenar uppfylld hage. I dennas norra del, som sakta sluttar ned mot sankmarkerna kring »Eldsundet», omkring 200 m. NÖ om Näsbyholm, ligger en större vräksten, i trakten allmänt känd under namnet Gökstenen. På den västra, i ungefär 60° vinkel mot marken sluttande sidan av denna finnes runristningen. I närheten finnes ett icke obetydligt gravfält. Däremot har jag icke kunnat upptäcka spår av någon äldre väg. Sankmarken i N var i forntiden en del av Söderfjärden, och härifrån gick sedan Eldsundet österut och skilde Fogdön från fastlandet. Så länge som sundet ännu var farbart med båtar, bör det ha utgjort en bekväm och mycket brukad förbindelseled mellan Rekarne och Strängnästrakten. Den ristade ytan av stenen vänder sig emellertid icke mot sundet och kan sålunda aldrig ha varit synlig från farleden. — Gökstenens plats är utmärkt å Geologiska kartbladet »Strängnäs».

Peringskiöld, som år 1684 avtecknat ristningen, anger dess plats sålunda: »Wijdh Göksteen i Härads Sochen i backen mellan byn och Sundet En stoor jordfast steen, brede wijd några upkastade Steengrifter.» Lika litet som Ramsundsbergets ristning (Sö 101) finnes Gökstenen medtagen i *Bautil*, vilket utan tvivel sammanhänger med att just dessa båda ristningar finnas införda i Rudbecks *Atlantica*. Säkerligen ha de färdiga trästockarna utlånats till Rudbeck och sedan aldrig återkommit i Antikvitetsarkivets förvar. Lyckligtvis finnas Peringskiölds originalteckningar i behåll, i skissboken Fl 5: 2; av Ramsundsberget finnes också en renritning i *Monumenta Sudermannicæ*.

Göksten var i äldre tid namnet på ett par gårdar på tillsammans 2 mantal, som nu äro avhysta och ingå i Näsbyholms fideikommiss.¹ Det är på deras mark som »gökstenen» ligger.

¹ I en urkund 18/6 1471 omtalas Pedher i göksteen. Andra belägg från äldre tid: Strängnäs stads tänkebok (*Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria*, h. 12), s. 3 (1590) Oluff i göcksten, i Göksteens Engen, s. 27 (1593)

Ristningen har tydligen givit upphov till gårdsnamnet; sannolikt har marken ursprungligen hört till Härads kyrkoby eller till Näsby. Ännu i dag uppger man på platsen, att namnet »gökstenen», eller »gåsstenen», kommer av de fågelbilder, som finnas på stenen. Dybeck antyder tillvaron av en sägen, vari den på stenen avbildade göken skall ha spelat en viss roll.

Stenens höjd är på den västra sidan något mer än 3 m., dess bredd invid marken ungefär 5 m., dess omkrets ungefär 13 m. Den ristade ytan mäter 2,50 m. i längd; största bredden är 1,65 m. Vid norra sidan har ett stycke av stenen fallit bort, varigenom en del av ristningen gått förlorad. En mindre del av detta stycke finns ännu i behåll, liggande på marken invid stenen. De övriga delarna synas vara förkomna. Ristningen är i stort sett mycket väl bevarad. I synnerhet gäller detta om runorna, som icke på enda punkt äro tveksamma. Mest otydligt är det inre partiet på högra sidan, d. v. s. huvudet och stjärtspiralen i de båda runslingorna samt trädet. Detta beror på att stenen här är full av stora och hårda kvartskristaller och ytan till följd därav ytterst skrovlig och ojämn.

Ristningsytan begränsas upptill av en runslinga, som nära följer stenens oregelbundna kontur. Också den nedre runslingan ansluter sig tämligen nära till den för ristning användbara ytans underkant. De båda runslingorna ha å ytans båda smalsidor sammanhållits med bandknutar. Av dessa finnes endast den högra i behåll. På vänstra sidan finnes ett tydligt ormhuvud, sett uppifrån, med lång, två gånger treklugen gadd ock stora, ringformiga ögon; det tillhör tydligen den övre slingan som i högra slingknuten har sin stjärt. Den nedre slingan avslutas på vänstra sidan med en till större delen bevarad, tredelad stjärt. De båda slingändarna ha här icke varit korslagda, såsom i den högra knuten.¹ Av de två runslingorna inneslutes ett mittfält, fyllt av bilder. Såsom Säve visat, äro dessa hämtade ur Sigurd Favnesbane-sagan och desamma som på Ramsundsberget, ehuru figurerna här äro mera klumpiga och stilen i det hela rårare. Längst t. h. finnes trädet, ännu mera stiliserat och därigenom förvandlat till en trasslig slingknut, varur — alldeles som på Ramsundsberget — nedtill utlöser sig ett ormhuvud, med stora glosögon och treklugen tunga. Hästen Grane är otroligt klumpigt tecknad, med sin puckel-liknande börda på ryggen och släpande svans. På vänstra sidan ser man upptill den lille ulven, hammaren och blåsbälgen, längre ned den vanskapte Regin, med det avhuggna huvudet liggande något till höger. Här har också en av de fåglar fått plats, som ristaren ej kunnat anbringa i trädet. Ovanför Regin är en underlig figur med saxade ben och armarna vitt utsträckta; i den ena håller han en hammare och i den andra ett svårbestämt föremål med långt, vridet skaft och rund klump i ändan. Han är tydligen identisk med den sittande figuren t. v. om hästen på Ramsundsberget; i sin högra hand håller han samma egendomliga föremål, och han vänder sig om mot trädet, i det att han sticker vänstra handens tumme i munnen. Just på grund av identifikationen har Säve (och efter honom Brate) hävdadt, att denna figur i båda fallen betecknar smeden Regin, som värmer ämnet till svärdet Gram över lågan. »Att Regin håller sin venstra hand framför munnen skall då beteckna, att han, som enligt qvådet gaf fostran åt Sigurd och lärde honom allehanda idrotter, under sitt arbete i hemlighet underrättar honom om hans faders och morfaders svärdsdöd och manar honom till hämnd å deras banar.» Avgörande anser Säve vara, att figuren på Gökstenen svänger en påtaglig smedshammare i sin ena hand. »Hvarifrån skulle ett dylikt verktyg komma i Sigurds hand borta på Gnitaheden!»² Däremot har Schück

Thomas i *Giöksten*; *Södermanlands Handlingar* 1604, nr 4: Lasse ij Giökstenn, Olaf ibidem, *Frelses Landbor*; ib. 1629, nr 8: h. Karin i *Giöksten*, Lars ibidem; ib. 1633, nr 12: Lars i *Giökstenen*, Oluff ibidem, *Frelse landboor*.

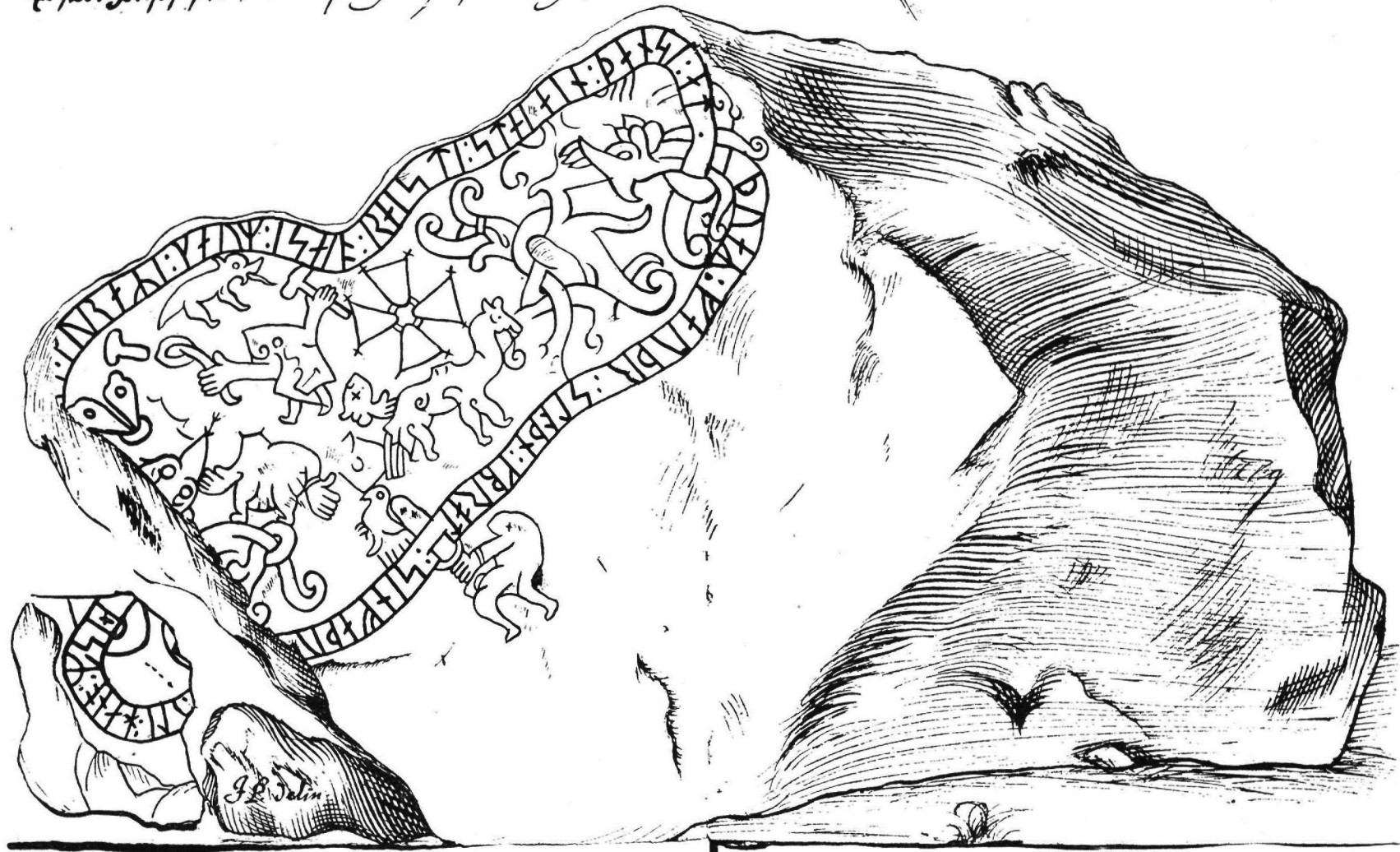
¹ Carl Säve hade felaktigt tänkt sig, att ristningen omgavs »blott af en enda allt igenom runristad orm eller drake». Ormhuvudet till vänster uppfattade han som smeden Regins avhuggna huvud. Att kompositionen innehöll två runslingor har däremot framhållits av Dybeck.

² Ramsundberget och Gökstenen framställa enligt Brate olika skeden av Regins verksamhet. »På Ramsundsberget är R. i färd med att värma smidet i ässjan, hammaren är därför bortlagd, på Gökstenen har R. gripit hammaren för att smida, ässjans låga behöfver ej vara synlig.»

tolkat den sittande figuren på Ramsundsberget som Sigurd, stekande Favners hjärta och lyssnande till fåglalåten, som han lärt sig förstå i det ögonblick drakens blod från fingret kom på hans tunga. Det är uppenbart, att denna tolkning, som också Säve övervägt, är den enda riktiga. Hela den centrala delen av bildfältet på Ramsundsberget, med trädet, den bundna hästen och den sittande mannen, återger en enda scen. Man får icke tolka Ramsundsbergets framställning efter Gökstenens vida klumpigare och i själva verket helt sekundära.

Snett nedanför figuren med hammaren och de saxade benen finnes slutligen, omedelbart bakom hästens länd, ett besynnerligt föremål, som varit svårt få en rimlig förklaring av. Säve

*För Gökstenen; häst, dödan; bakom mellan byr, och Vindat
i pörr Jorfaft stam, brida och några löpade Stränggriffen.*

Sö 327. Gökstenen.

Teckning av J. Peringskiöld i Fl 5: 2.

förmodar, att det föreställer den andra fågeln. Dybeck tycker, att det snarare »liknar ett manshufvud, törhända i fjäderhamn». Och Brate menar, att det helt enkelt är »hästens svans, antagligen framställd konstfullt flätad». Högra delen, närmast hästen, liknar emellertid alldeles påtagligt en framåtsträckt hand, med tre tydligt markerade fingrar och en uppåtriktad tumme; den vänstra delen, med sin runda topp, kan möjligen avse att återge ett huvud. För min del kan jag icke värja mig för övertygelsen, att ristaren på detta sätt har velat återge ett minnesintryck från Ramsundsberget. Han har oriktigt uppfattat den sittande figuren som smeden, och han har därför i sin reproduction vänt honom mot vänster och givit honom en hammare i handen. Men därefter kvarstod i hans minne föreställningen om ett huvud och en hand, och naiv som han var drog han sig icke för att återge den, visserligen alldeles på sin rätta plats men på ett sätt som i bokstavligaste mening hänger i luften. Denna lilla detalj blir emellertid, om denna

tolkning är riktig, ett avgörande bevis för att Gökstenens bildframställning är sekundär i förhållande till Ramsundsberget.

Under den nedre runslingan synes Sigurd, vilken, alldeles som på Ramsundsristningen, med kraft ränner sitt svärd i drakens kropp. Mitt i bildfältet finnes, utan motsvarighet på Ramsundsberget, ett likarmat kors med triangelformiga korsarmar och små kors ute vid de åtta hörnen, en form som icke i alldeles samma form är känt från någon annan sörmländsk ristning men som mycket påminner om korset å Turinge-stenen (Sö 338).

Sö 327. Gökstenen.

Träsnitt i O. Rudbeck, *Atlantica*, bd 3 (1698).

Mellan de båda sörmländska Sigurdsristningarna finnes ett tydligt samband. De kunna, med sin i allt väsentligt överensstämmande komposition, icke tänkas ha uppstått oberoende av varandra. Egendomligt nog ha emellertid både Säve och Dybeck velat hävda, att Gökstenen är den äldre. »Jämnför man åter de båda ristningarna sinsemellan, särdeles hvad figurteckningen vidkommer, så skulle man lätteligen kunna blifva böjd för att anse Gökstenen för att vara en sämre gjord efterhärming af Ramsundsberget, och således vara yngre. Men ser man åter på grofheten eller man kunde väl säga råheten i figurernas former och på deras sammanställning inbördes å den först nämnda, torde man svårligen kunna annat än anse Gökstenen för att vara äldre. Samma intryck får man ock vid att betrakta sjelfva rundragen i de båda inskrifterna. Ty då runorna å Ramsundsberget städse äro väl formade samt inhuggna med van och säker hand och

med skarp mejsel, så hafva de deremot, såsom redan blifvit nämnt, å Gökstenen ett så groft och ojämnt utseende, att de knappast tyckas kunna vara huggna på vanligt sätt, utan efter huggningen åtminstone verkligen ristade eller gnidna in med något mera klumpigt verktyg, om icke rent af med ett hvasst stenredskap. Detta gäller likväl hufvudsakligen blott om runorna, icke om den öfriga figurristningen, hvilken i allmänhet är mera grund, stundom ganska svag och otydlig» (Säve). Och enligt Dybeck tör »ingen som tagit närmare kännedom om de två 'illustrerade' häfdeverken förneka Gökstensristningens högre ålder och större märklighet». En bidragande orsak till de båda forskarnas mening har säkerligen också, medvetet eller omedvetet, varit de båda inskrifternas olika art: den ena enkel och lätttydd, den andra svårbegriplig och mystisk. En ingående detaljgranskning av bildfälten visar emellertid otvetydigt, att, såsom Schück alltid har hävdadt, Gökstenen är »en mera stiliserad och klumpigare utförd kopia» av Ramsundsberget (eller dess original). Men dels har Gökstenens ristare varit vida underlägsen som konstnär, dels har han arbetat efter minnet och delvis missförstått sin förebild.¹

Inskrift:

... **iurari : kaum : isaio : raisti : stai : ain : pansi : at : || : puar : faupr : slopn : kbrat : sin faþu** ...

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Fragmentet: **ulj · hano : msi** +

65 70

Till läsningen: Övre delen av **l i** är borta, och runan kan därför också ha varit **l** eller **t**. Närmast framför har sannolikt funnits ett skiljetecken **:**, nedre pricken är ännu i behåll. Därframför finnas spår av en, möjligen två runor. 25 är **i**, icke **n**; 33 är **i**, icke **a**. Framför 36 **p** finnes sk.; det streck, som därframför korsar runslingan, hör till den lilla ormen, som binder samman slingorna. 56 **i** är icke stunget. Mellan brottytan t. v. och fragmentet saknas ett litet stycke med omkring 3 runor. Av 62 **u** är endast en del av bst i behåll. Av 64 **i** finnes endast nedre delen. 69 **m** har nedtill på h. sidan ett tydligt ristat streck. — Peringskiöld: Runan **l** möjligen **k**. 53 har ovanför **a**-bistaven en därmed parallell bst på v. sidan av hst. Övre bst i 68 **o** går tvärs över hst. — Peringskiöld och Hermelin läsa 33 som **i**, Säve, Dybeck och Brate som **a**. För övrigt finnas icke nämnvärda avvikelser i de äldre läsningarna. Varje runa är, som Säve säger, »så djupristad och tydlig, att icke den minsta tvekan uti det afseendet kan uppstå; utan det svåra består i att veta, huru man skall uppfatta och med hvarandra förbinda åtskilliga af runorna och flere af de ord, till hvilka dessa vid första påseendet synas ordna sig».

Säve får, genom att göra vissa ändringar, fram följande text: **Isaio raisti stai[n], ain, pansa at puar, faupr Sloþa, [a]k Bra[n]t, sin faþu[r] . . . uli hanom si i . . . lurar i Kaum**. Detta tolkar han sålunda: »Isaio reste sten, ensam, denna efter Thuar (Thvar, Thvarr), fader Slodes, och Brand, sin fader . . . (runorna ristade) Iurar i Kaum.» Genom att ändra ett **n** till **a** har sålunda Säve fått fram ett känt namn Slode, och genom att förbinda detta **a** med det följande **k** till ett 'och' ytterligare ett namn Brantr (eller Brandr). Men för övrigt äro namnen okända och osannolika. »I Kaum» förmodar han vara en gård vid Kafjärden i Rekarne.

Vida djärvare går Bugge till väga i sin behandling av inskriften. Han medger själv, att »det er et meget voveligt Forsøg», som han gör. Han förmodar, att ristaren här liksom på Åsby-stenen (Sö 324) tillåtit sig många omflyttningar av runor. För att ytterligare försvåra förståelsen har han i rungrupperna **iurari** och **isaio** tillagt **i**-runorna, och i den sista gruppen ristat **a** för **n**; man finner sålunda här enligt Bugge namnet **ruar Roarr** och ordet **son** 'son'. I sin helhet vill Bugge läsa inskriften på följande sätt:

¹ De båda sörmländska Sigurdsristningarna förhålla sig sålunda till varandra på samma sätt som de uppländska. Ramsjö-stenen är, såsom von Friesen framhållit (*UFT* h. 39, 1924, s. 355) »en oförstående och mycket diletantmässigt utförd kopia av Drävle-stenen eller av en dublett till denna».

ruar kuma son raisti stain þansa at upar faupr (l. fapur) slopa ak abtr sin fapu[r k]uli han o sim[kalum skifti]

Och han ger härav denna tolkning:

Roarr Guma son raisti stæin þansa at Auðar faður Sloða ok æptir sinn faður. Gulli hann a Sem[gallum skifti].

»Roar, Gumes Sön, reiste denne Sten efter Audar Slodes Fader og efter sin Fader. Guld han i Semgallernes Land skiftede.»

Bugge har icke tillräckligt beaktat, att inskriften knappast kan ha börjat med **iurani**. På det bortslagna stycket därframför torde inom den övre runslingan ha funnits plats för omkring 10 runor. Det är icke mycket sannolikt att hela denna följd av sammanlagt omkring 25 runor framför **raisti** skulle ha innehållit beteckningen för en enda person, och den singulära formen av predikatet **raisti** blir då mycket påfallande. Inskriften är enligt min mening av samma art som den på Åsby-stenen: den innehåller grundstommen av den vanliga inskriftsformeln (... **raisti : stai : ain : þansi : at . . . faupr . . . sin fapu[r]**), men ristaren har fyllt ut med meningslösa runföljder. Åtskilligt tyder på att han är samme person, som har ristat Åsby-stenen: runornas utseende, formerna **raisti** och **faupr**, verbet 'reste' på orörliga stenblock, som aldrig ha kunnat resas av människohand.

Liksom Gökstenens ristare i mittfältet på ett klumpigt och delvis oförstående sätt har efterbildat Ramsundsberget, så har han omgivit dessa bilder med runslingor, efter mönster av bygdens runstenar men, märkligt nog, utan mycken insikt om dessas verkliga innebörd.¹

328. Tynäs, Strängnäs landsförsamling, Åkers hd.

Pl. 168.

Litteratur: Strängnäs Tidning 2/6 1913.

Äldre avbildningar: S. Lindqvist 1913 (ATA); Brate 1916 (ATA).

Runstenen upptäcktes i mars 1913 liggande i ett busksnår nedanför en kulle på Tynäs ägor, SV om gården, nära gränsen till Sundby ägor och omkring 150 m. N om Mälarstranden. Den ristade sidan var vänd nedåt, men en gammal man i det närbelägna Årby sade, att det var en runsten och att den tidigare hade stått upprätt. Då stenen vändes, kommo runorna i dagen. Bredvid låg en annan kullfallen sten, ungefär lika stor men utan runristning. Enligt prof. Sune Lindqvist, som kort efter fyndet besökte platsen, torde de båda stenarna ha stått på toppen av högen, ett av stora stenar bildat, jordblandat röse av omkring 10 m. diameter. Där blevo de nu också resta.

Ljus gråsten. Höjd 2,21 m. (över den nuvarande markytan 1,70 m.), bredd 0,60—0,66 m. Den ristade framsidan övergår utan bestämd gräns i h. kantsidan, under det att v. kanten där emot har skarp egg. Ristningens höjd är 1,40 m., bredd o. 0,60 m. På v. sidan är ett stycke av stenen avslaget, varigenom flera runor blivit skadade. En del av detta stycke har återfunnits och förvaras i Södermanlands Fornminnesförenings Museum i Strängnäs. Ristningen är mycket grund.

Inskrift:

purulfr × auk × untrlah : pau : raistu × stina × þasi auk × bru × kiarþu -t kþui × fapur : sin || buanta
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 × asu ×
 70

¹ En annan uppfattning av inskriften har Brate givit uttryck åt, i *Nordisk familjebok*, 2 uppl., art. Gökstenen: »Inskriften kan blott delvis tolkas, enär ristaren genom ett gåtfullt skrivsätt velat visa sin skicklighet och pröfva läsarens skarpsinne.»